

5. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

РУБРИКА “ДВА ПОГЛЯДИ НА ОДНУ ПРОБЛЕМУ”

УДК 811.112.2'25(075)

Іван Дамар'їн

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДУ

Рецензована праця* є першим повноцінним (тобто відповідним до програми Міністерства освіти і науки України) підручником з теорії та практики перекладу на німецькомовному матеріалі. І хоча вона побудована за всіма головними методичними принципами жанру “підручник” (логічний і прозорий за змістом виклад нового матеріалу передуює вправам до нього, контрольні запитання для самоконтролю мають необхідні ключі тощо), все ж за своєю теоретичною концепцією вона є водночас і солідною науковою монографією стосовно філософії тексту (оригінального та перекладного), психології та креативності процесу перекладу, неминучої об’єктивності розходжень між перекладом та оригіналом та ін.

Саме такий комплексний підхід до матеріалу породив оригінальну структуру підручника, компонентами якої є три частини: “Теорія перекладу”, “Практика мікроперекладу”, “Проблеми макроперекладу”. В першій складовій (“Теорія перекладу”), яка має два розділи (“Загальні питання перекладу”, “Специфіка оригіналу”), йдеться про найголовніші теоретичні аспекти перекладу: об’єкт та предмет дослідження, сучасне значення перекладу, перекладознавство й споріднені науки, відповідності та розбіжності між перекладом і оригіналом через національну забарвленість мов, термінологічні проблеми перекладу, перспективи його машинізації тощо.

* Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.

Головну увагу у цій частині присвячено специфіці оригіналу як тексту, бо здавна й широко відомо з практики європейського перекладу: від кута зору перекладача на оригінал залежить повноцінність та відповідність перекладу. Саме тому тут розглянуто традиційні й новітні підходи до тексту: оригінал як текст і типи тексту, оригінал як висловлювання і його прагматика, оригінал як дискурс і стратегії адресанта й адресата, оригінал як фрейм і структурні компоненти ситуації, оригінал як інформація і закони її втрати під час перекодування, оригінал як концепція і її мовленнєве втілення, оригінал як процес і його інтерпретація, оригінал як естетичність і її особливості у нехудожніх текстах, оригінал як об'єкт перекладу і чинники його неадекватності.

Найцікавішим у першій частині підручника є неординарне ставлення до оригіналу як до об'єкта перекладу. Якщо за традиційними моделями перекладу (як процесу і наслідку перекладознавчої діяльності) рівень відповідності перекладу оригіналові залежить лівовою часткою від самого перекладача (мається на увазі, так би мовити, ідеальний рівень професійних здібностей останнього), то в рецензованій монографії ступінь майбутньої “схожості” перекладу й оригіналу покладається майже виключно на сам оригінал, на філософські, психологічні, лінгвістичні, літературні та інші закони його створення, через що головна перекладознавча категорія “адекватність” (у її широкому змісті як “відповідність”) замість традиційного тлумачення “точність перекладу” отримує нове, але не менш об'єктивне визначення як “прозорість оригіналу”, або, як це більш логічно формулюється у підручнику, “*принципова зрозумілість змісту*” (с. 105). Через це адекватність стає вже категорією не стільки сфери перекладу як результату, скільки сфери оригіналу як початку вказаного результату.

Більш за те: за логікою вказаної думки, оригінал може бути джерелом і неадекватності. Надаючи безліч прикладів і стверджень багатьох теоретиків і практиків перекладу щодо справедливості такого висновку, співавтори вводять читача у складну й неоднозначну наукову ситуацію у світовому перекладознавстві, акцентуючи увагу майбутнього (або вже теперішнього) фахівця з перекладу на неминучості прірви між теорією та практикою перекладу, коли перша (теорія) вважає за можливе перекласти все, а друга (практика) доводить, що

“перенести” з оригіналу у переклад можна занадто мало. Щоб уникнути вказаної прірви, співавтори рецензованої праці пропонують у її двох наступних частинах розмежовувати переклад автономної лінгвістичної одиниці (тобто мікропереклад), який легко й з успіхом справляється з усіма труднощами, і переклад тієї ж самої лінгвістичної одиниці, але вже у тенетах тексту (тобто макропереклад), бо у тексті вона обов’язково оброщується додатковими контекстуальними й авторськими прагматичними нашаруваннями.

Вдало завершує першу частину підручника ціла низка різнобічних вправ, об’єднаних у підрозділ “**Контрольні завдання**”. Не можна не звернути уваги на методичну структуру цих засобів перевірки засвоєного студентом матеріалу. Спочатку йдуть вправи-запитання щодо правильності вивчених ним теоретичних засад підручника; при цьому свої відповіді студент легко може проконтролювати, перечитавши ще раз необхідні підрозділи. Вдруге теоретичний матеріал перевіряється вправами-тестами, ключі до яких наведено наприкінці підрозділу. І, нарешті, надається третій комплекс завдань для самостійного опрацювання вже викладеної навчальної інформації, який пропонує палітру форм та прийомів (від складання невеличкої бібліографії до певної перекладознавчої тематики через написання аналогічного реферату до розігрування перекладознавчої дискусії-конференції) і тим самим провокує у студентів індивідуально-творчий, а не уніфікований підхід до навчання, що сьогодні має неабияке дидактичне й методичне значення для вітчизняної вищої школи.

Друга частина рецензованої монографії (“**Практика мікроперекладу**”) яскраво вимальовує панораму всіх можливостей і правил перекладу одиниць всіх мовних рівнів: фонетичні труднощі перекладу, лексичні, морфологічні, синтаксичні. Панорамність виникає тут завдяки тому, що у підручнику аналізуються скрупульозно, майже зі щирою німецькою педантичністю (не забудьмо, що три співавтори підручника, про яких детальніше мова буде йти далі, є за науковим і педагогічним фахом знавцями німецької філології, а мова, як звісно, через віддзеркалення в ній картини національного світу, активно впливає на своїх власних чи чужоземних мовців); отже, аналізуються не лише майже всі труднощі вказаних мовних рівнів, але й майже всі, так би мовити,

їх “легкості”. Взяти хоча б розділ про морфологію, де перекладознавчо описані всі частини мови та майже всі їх категорії. Невипадково ж він – один з 9 розділів підручника – займає 20% об’єму всього тексту (114 з 592 сторінок!). Або ще один значущий приклад: у розділі про лексичний переклад наведено, крім традиційних прошарків лексики, вагомих для перекладу, ще й “наймодніший” сьогодні – гендерний, тобто лексика певної статі.

А яскравість викладу виникає, звичайно, завдяки прозорому, класичному, а не сьогодні занадто поширеному псевдонауковому стилю. Але перш за все вона народжується за рахунок перекладознавчо дуже вдалих, змістовно вельми цікавих, дидактично найвагоміших прикладів, бо вони, дібрані з творів провідних німецькомовних письменників і зіставлені з їх перекладами найкращих українських перекладачів, не можуть не породити у голові студента так йому потрібне уявлення про дві педагогічно вагомі історії: німецькомовної та української літератури, з одного боку, і української школи перекладу, з іншого (хоча, зрозуміло, лише, на жаль, фрагментарно й тезово).

На панорамність та яскравість викладу матеріалу співавторами і тим самим на об’єктивність сприйняття його студентом “працюють” також і об’ємні вправи після кожного підрозділу, про методичну специфіку яких було вже сказано вище.

Третю частину рецензованої праці (**“Проблеми макроперекладу”**) можна і треба назвати “вінцем творіння”, бо вона дійсно завершує (=довершує!) логічну архітектуру монографії. Насамперед – на концептуальному рівні, бо показує, як мікропереклад часто-густо не спрацьовує у сфері макроперекладу, де від перекладача потребуються не лише творчі і професійні здібності, а перш за все сміливість відходити від оригіналу, але відходити, спираючись на його глибинний зміст. По-друге – на методичному рівні, бо після “легких” проблемочок мікроперекладу студенту пропонуються “важкі горіхи” текстового перекладу. І по-третє, – на перекладознавчому рівні, бо тут уперше в підручнику надається множинність перекладів, яка ще більше ускладнює ситуацію з відповідністю/невідповідністю перекладу оригіналу. При цьому наводиться не один переклад, як це зроблено у попередніх частинах (що є методично абсолютно справедливим), а багато

(наприклад, 14 до вірша Г.Гейне “**Ein Fichtenbaum**”), і не однією мовою, а декількома (наприклад, трьома – українською, російською, білоруською – до фрагменту з поеми Гете “**Фауст**”). Співавтори дуже ефективно і навіть ефектно будують цю частину: спочатку надають детальний і аргументований коментар до одного із перекладів оригіналу, а потім пропонують студентіві зробити власне порівняння того ж оригіналу з іншими перекладами.

Якщо дві попередні частини підручника давали студенту насамперед матеріал для вивчення, то третя наводить йому моделі об’єктивного перекладу, тобто зразки навчання перекладацької діяльності. Саме тому вона складається з трьох розділів: “**Індивідуально-стильові труднощі перекладу**”, “**Функціонально-стильові труднощі перекладу**”, “**Переклад як творчість**”. У першому розділі вирішуються два провідних для цієї частини підручника завдання: теоретичне (сутність індивідуального стилю перекладача та її перекладознавчі достоїнства й хиби) і практичне (психологічно підготувати студента до професійної впевненості, що без індивідуального стилю перекладача, тобто без суб’єктивного руйнування об’єктивних особливостей оригіналу, перекладу майже не буває). Цілком зрозуміло, що останнє завдання відіграє найзначнішу роль у професійній підготовці сучасного фахівця з перекладу.

У другому розділі третьої частини підручника розв’язуються ті ж самі два жанрових завдання, але на матеріалі п’яти загальноприйнятих головних функціональних стилів: науково-технічного, офіційно-ділового, публіцистичного, побутового, художнього. При цьому показано (на багатьох порівняннях оригіналу та його перекладів), що, крім індивідуального стилю перекладача, у галузі функціонального перекладу (тобто перекладу названих функціональних стилів) значний вплив на виникнення розбіжностей між перекладом і оригіналом справляє тип тексту оригіналу (тобто жанр, різновид). І зменшити руйнуючий вплив таких чинників, як індивідуальний стиль перекладача, тип тексту, невідповідність мовних систем оригіналу і перекладу тощо, може лише підхід до перекладу як до творчої діяльності, чому і присвячено останній розділ підручника.

Саме навчання перекладу як творчого процесу і є змістом контрольних вправ у кожному розділі та підрозділі третьої

частини, про системність, структурованість та змістовність яких мова вже йшла вище.

Завершують підручник додатки прагматичної спрямованості: рекомендована література, словник перекладацьких термінів, перелік важливих скорочень тощо. Всі вони прийдуться до вподоби не лише студенту, а й професійному перекладачу.

Все сказане дозволяє дійти висновку, що рецензована праця є вагомим словом і ще більш вагомою дією у сучасному вітчизняному перекладознавстві. До її теоретичних, змістових та методичних доробків не можна не віднести і жанрово-стильову новизну: монографію написали три провідних германісти України з індивідуально виразною манерою наукового викладу, а читається рецензована праця як одностильова монографія. На цьому цікавому і чудовому факті треба зупинитися детальніше.

Авторський колектив підручника склали Т.Р.Кияк (доктор філологічних наук, професор, завідувачий кафедрою перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка), А.М.Науменко (доктор філологічних наук, професор, завідувачий кафедрою теорії та практики перекладу і німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили), О.Д.Огуй (доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології, завідувачий кафедрою англійської філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича).

Якщо почитати їх філологічні праці хоча б останніх двох-трьох років, коли саме і створювався рецензований підручник, то важко не помітити, що кожен з них відзначається неповторним індивідуальним стилем мислення і не менш індивідуалізованим мовленнєвим втіленням цього мислення: наприклад (хоча нижче названими рисами їх стильова манера, звичайно, не вичерпується), політична філософічність у Т.Р.Кияка, публіцистична емоційність у А.М.Науменка, наукова затермінологізованість у О.Д.Огуя.

За хронологічно багатою світовою видавничою практикою праці, що пишуться більш ніж одним автором, втрачають єдність стилю і стають сумарною збіркою, а не колективною (тобто цілісною) монографією. У випадку з рецензованим підручником маємо саме колективну монографію, яка вражає тематичною, логічною і стильовою єдністю. Це сталося через те, що підготовча робота над ним була хронологічно й енергетично

значно більшою, ніж написання власне його тексту. Концепція підручника створювалася спільно, народжувалась на неодноразових обговореннях авторського колективу. Більш за те: кожен співавтор працював і над власним фрагментом, який, на думку авторського колективу, був йому професійно найближчим (наприклад, Т.Р.Кияк – над загальною теорією перекладу, А.М.Науменко – над функціонально-стильовим перекладом, О.Д.Огуй – над перекладом мовних рівнів тощо), і водночас над фрагментами своїх колег, бо всі тематичні компоненти підручника вчитувалися і корегувалися всіма трьома співавторами. При цьому запланована черговість тематичних фрагментів і навіть їх складових суттєво змінювалась, поступово створюючи оптимальний остаточний варіант.

Так що сьогодні вже важко сказати, хто з трьох співавторів має більше прав на ту чи іншу складову підручника як на інтелектуальну власність. Науковий і етичний симбіоз породив новий дидактичний жанр – колективну монографію, яка, без сумніву, дозволить багатьом тим, хто цікавиться перекладом, зазнати насолоди від її наукових, методичних і перекладознавчих odkroven'.

І останнє. Звичайно, підручник не без вад. Звернути увагу можна хоча б на занадто великий об'єм запропонованого матеріалу (592 с.), в якому не знайшлося місця для опису історії ані європейського, ані навіть вітчизняного перекладу (спорадичні згадки про них справи не покращують). Вказати можна і на деякі тематичні повтори: наприклад, про функціонально-стильовий переклад йдеться у першій частині (підрозділи 1.4; 1.5; 1.6) та у третій (розділ 8).

Але в цій рецензії ставилась інша мета: ознайомити майбутніх читачів з новим словом у теорії, практиці та дидактиці перекладу. А вже потім, через пару років практичного використання цього підручника, варто буде детально обговорити його недоліки. Тому не можна не погодитися з думкою редактора підручника, головою і душею авторського колективу Т.Р.Кияком, висловленою ним у вступному слові до рецензованої праці: *“Звісно, цей підручник як перша ластівка в німецько-українському перекладознавстві не позбавлений танджів. Але з розумінням просимо поставитися, наприклад, до дублювання деяких тез. Певні розділи зумовили своєю концептуальною сутністю необхідність окремих повторів матеріалу, що зробило*

виклад стрункішим, аргументованішим, зрозумілішим. Автори підручника будуть щиро вдячні за всі висловлені побажання та зауваження для його наступної доповненої редакції і просять надсилати їх за адресою: м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 14, кафедра теорії і практики перекладу з німецької мови, проф. Кияку Тарасові Романовичу” (с. 8).
